

A szociális lélektan tárgya és feladata.

Írta: SZÉKELY GYÖRGY.

I. Az Individualismus és socialismus jelentősége.

Az individualismusnak és socialismusnak vagy az *egyéni* és a társadalmi fogalmainak, illetőleg szempontjainak, az egységnek és többségnek, az egyesnek és a közösségnek, az egyedinek és az általánosnak a szembeállítás, megkülönböztetése az emberre, vagy az ő alkotásaira vonatkozó összes szellemi és társadalmi tudományokban nagy szerepet játszik elméletben és gyakorlatban egyaránt. Amint az életben különbséget teszünk egyén és sokaság, egyén és társaság, egyén és nemzet vagy egyén és emberiség között, épűgy beszélünk a tudományban is például egyéni és társadalmi etikáról, individuális és szociális paedagogiáról stb. A jog terén e szempont szerint választjuk el a magánjogot a közjogtól, a gazdaság terén a magángazdaságot a közzgazdaságtól, a politika terén az államot a polgártól, sőt még a nyelvben is különbséget teszünk az egyedi nevek és a köznevek között stb. Minden állambölcsészetnek a sarkpontja az, hogy miként fogja fel az az egyéni érdeknek a közérdekhez való viszonyát, mennyire igyekszik e kettőt harmóniába olvasztani anélkül, hogy akár az egyiket, akár a másikat feláldozná. Ha az individuális elvet túlságba hajtjuk az anarchismus vagy solipsismusnak az örvényébe, Charibdisébe; ha pedig a szociális elvet visszük túlságba, a communismusnak vagy a phalansternek a Scyllájába esünk. Az aesthetikában is a tragikumot vagy az epikumot az egyénnek az egyetemeshöz,

vagy a közösséghez való viszonyából magyarázzák és hasonló probléma a történelemben is az, hogy a történelmi fejlődést a kiváló egyének irányítják-e vagy pedig a sokaság, a tömegek?!

Hogy ezeknek a megkülönböztetéseknek a szellemi tudományok egyes területein mennyi jogosultsága van és e fogalmaknak érvényessége hol kezdődik, meddig terjed az egyiké, hol kezdődik a másiknak az érvénye s milyen természetű: ezeknek részletesebb vizsgálata az illető tudományok körébe tartozik. Azt azonban, hogy e megkülönböztetésnek általában mi az alapja, mi a gyökere, a bölcsészeinek, az ismerettannak és a lélektanoknak kell eldöntenie, illetőleg kimutatnia.

Milyen értelemben beszélhetünk már most egyéni és szociális lélektanról?! Van-e kétféle lélektan a valóságban, vagy pedig az egyéni és társadalmi megkülönböztetése tisztán ismeret-tani és nem ontológiai?!

A lélektanok a tárgya különösen az ember belsejében végbemenő lelki jelenségeknek a vizsgálata, amely jelenségeket közvetlenül tapasztalunk, azaz érzékek segítségével nélkül veszünk észre. Ezeket a jelenségeket azonban maga a külső világ eszközli, a külső, térbeli tárgyak és személyek okozói belső tudatállapotainknak s ezek amazok nélkül létre nem jöhetnének. Belsőnek a világa a külső világra utal bennünket, onnan ered s arra hat vissza. Lelkünk az alany, a felfogó, melyben a külvilág tárgyai tükröződnek, de a tapasztalás primitív fokán a valóságban alany és tárgy, felfogó subjectum és a felfogott objectum válhatlan egységben fordulnak elő s egyiknek a léte a másik nélkül elképzelhetetlen és ki van zárva.

A tudatunkra ható külvilágot is azonban ketté választjuk. Ennek egyik fele a természet, a lelketlen tárgyak világa, a másik fele a társaság, a lelkes lényeknek, az embereknek a világa. Vagyis, hogy TAINE-féle műkifejezéssel éljünk, az egyént egyrészt a fizikai világ, másrészt a szociális világ környezi. Természeti környezet és társadalmi környezet (milieu).

Magát az emberi egyént azonban nemcsak környezi a természet, hanem az *egyén egyrészt* mint *test* tagja is, része is a természetnek, másrészt mint lélek, mint ható, alakító tényező integráns része, tagja magának a társadalomnak. Vagyis az egyént, az embert úgy tekinthetjük, mint szerves

lényt, mint psychophysikai organismust, vagy mint önálló személyiséget, mint társadalmi lényt.

Az emberrel mint psychophysikai organismussal foglalkozni azután az élettan és az egyéni lélektan, az emberrel mint társas lényvel pedig a szociális psychologia.

Azonban a dolog nem ily egyszerű, mint első pillanatra a fentebbi megkülönböztetés szerint látszik s a lélektan tartalma, képzeteinek köre nem is e szerint alakult ki. A lélektan ugyanis felöleli nemcsak azokat a tudatállapotokat, amelyek természeti hatások, ingerek folytán keletkeztek, mint a milyenek például a színezetek, hangérzetek stb., vagy milyenek például a félelem, éhség, szomjúság érzelmei, vagy a nemi ösztönök és érzelmei, melyek tudatunknak legegyszerűbb, legrimitívebb jelenségei és amelyek az állatoknál is előfordulnak, hanem azokat a magasabb állapotokat is, melyek társadalmi hatásra, mint okra vezethetők vissza, melyek magasabb, bonyolult tudatállapotok s az állatoknál már fel nem találhatók: mint például a szeretet fajai, a büszkeség, hiúság, nagyravagyás érzelmei, melyek az elszigetelt egyén lelkében, elzárva teljesen embertársaitól, soha ki nem fejlődhetnek.

Amaz alacsonyabb és eme magasabb tudatállapotokat elkülöníteni s külön vizsgálni már csak azért sem volna célszerű, mert ezek ugyanazon egyén lelkében mennek végbe, csak különféle hatások folytán; valamennyiüknek egységes alapja, substratuma objective a psychophysikai Organismus, subjective pedig az *Én*. Ilyen értelemben alacsonyabb és magasabb Énről beszélni csakugyan haszontalan dolog volna s azért legfeljebb csak kétféle álláspontról szólhatunk, mint ahogy azt a psychologusok tényleg teszik.

Hogy a határt tehát az egyéni és szociális lélektan között nem itt kell keresnünk, arra két sociologiai megállapítás, két sociologiai tény is utal bennünket.

Az egyik az, hogy az egyén, elkülönítve a társaságtól, a valóságban nem létezik, hanem csak az elméleti abstractio-nak az eredménye. Vagyis, a mint nincs társaság egyének nélkül, megfordítva is igaz, hogy t. i. emberi individuum sem létezik társaság nélkül.

Ezzel azután szoros összefüggésben van az a másik tény, hogy az ember igazi emberré csak a társaságban, más em-

berekkel való állandó, tartós érintkezés folytán válik, veleszületett ösztönei, sőt még tisztán csak a természettel való érintkezése útján sohasem juthatna ki vagy juthatott volna ki a természeti állapotból. Robinson is a lakatlan szigetre felnőtt ember korában került s emberi voltát visszaemlékezései táplálták és tartották fenn. Mert érintkezni embertársainkkal nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is lehet.

Bizonyítja fentebbi állításunkat az a körülmény, hogy a tisztán vakokkal sokkal magasabb fokára lehet jutni a fejlődésnek, mint a siketnémákkal. Azaz a látás, melynek segítségével a természeti világgal ismerkedünk meg, könnyebben pótolható és nélkülözhető, mint a hallás és a nyelv, melyek embertársainkkal, illetőleg az emberek világával, a societással kötnek össze bennünket. Azért sokan a hallást kifejezetten *társas érzéknek* is nevezték el,¹⁾ bár tapintás útján is lehet érintkezni embertársainkkal, mint azt a vakon született és később hallását is elvesztett KELLER HELEN esete bizonyítja.

Azonban szinte felesleges idegen bizonyítékokra hivatkoznunk e szempontból. Vegyük csak saját Énünket és bizonyos lelki vivisectiot végezve azon, hántsuk le arról mindazt, a mit a társaságnak köszönhetünk!! Például, az én *Énem* nem egyedül álló, rokonok nélkül való Én, hanem más Énekkel van elváhatatlanul összefűzve, összekapcsolva. En – ki ezeket a sorokat írom – magamat csak más személyekkel, Énekkel való összefüggésben gondolhatom és képzelhetem. Próbáljam csak meg tudatomból kirekeszteni mindazokat a tényeket, melyek az én társasági, embertársaimhoz való viszonyomból fakadnak, akkor már nem vagyok Én, nem vagyok *magam*. Ha lehántom tudatomról, hogy én apa vagyok, fiú vagyok, testvér, férj vagyok; magyar vagyok, állampolgár és Budapest városának lakosa vagyok; állami tanár és a ref. egyháznak hive vagyok stb. akkor mi marad meg?! Tisztán csak az én

¹⁾ A látás és hallás érzékeit magasabb érzékeknek, vagy elméleti érzékeknek nevezzük ellentétben a tapintás, szaglás és Ízlés érzékeivel, melyek az alacsonyabb vagy gyakorlati érzékek. Amazok tényleg abban is különböznek emezektől, hogy látni, hallani ugyanazon dolgot simultan, azaz ugyanazon pillanatban ezer embernek is lehet, míg az ízlés, tapintás inkább egyenként történik, ugyanazon dolgot ezer ember például csak egymásután tapinthat, ízlelhet.

psychophysikai organismusom, de semmi esetre sem az én személyiségem. Ha nem volnék ez az apa, fiú, testvér, férj stb. akkor nem volnék *Én*.

Azaz ha nem tekintjük sem a társas ingerek, sem a fizikai ingerek által előidézett tudattartalmakat, ha ezeket *rétegeként* lehántjuk tudatunkról, lelkünkéről, akkor csak a velünkszületett organismus, ennek ösztönei, hajlamai, tehetségcsirái maradnának meg. Ez a tiszta *potentialitas*, melynek mértéke, állaga már az egyének mindegyikénél más és más, amely azonban pszichikailag nem több a semminél, melyből azután éppen a külső ingerek hatására minden kifejlődhetik.

Így jutunk el az átöröklésnek és a fejlődésnek a fogalmaihoz!! *Az átöröklésnek* alapja a *természet*, a *fejlődésnek* a *környezet*, a természeti és az emberi világ.

A kifejlődésnek az alapja szervezetünknek öröklött tulajdonságában rejlik, annak ingerelhetőségében és az arra való visszahatásában. Érzés és mozgás, receptivitás és spontaneitás: ezek jelölik tudatunknak mintegy kétsarkúságát, mintegy kettős arculatát. E kettőn együttvéve alapszik azután a fejlődés, az *evolutio*.

Joggal mondhatnánk most már, hogy tudatunknak indi vidnalis oldala az átöröklésre, a természetre utal bennünket, socialis tartalma pedig a fejlődésre, melynek egyik hatalmas tényezője maga a társadalmi környezet. Más szóval ugyanezt így fejezhetnék ki: az individuumot, az egyéniséget maga a természet szüli, s ez abban a módban nyilatkozik meg, amint valaki az ingereket felfogja és amint azokra reagál; az egyéniséget személyiséggé a társaság fejleszti, amennyiben a közösségi tudattartalmakat az egyénekben kifejleszti. *A természet elkülönít, a társaság nivellál*. Bár a társasággal szemben követelményül szoktuk felállítani azt, hogy az egyéniséget óvni tartozik.

Azonban akármiképen okoskodjunk vagy elmélkedjünk, kutassunk is, az kétségtelen, hogy amint az öröklést és fejlődést, úgy az individualist és a socialist sem választhatjuk el a valóságban mereven egymástól. Azaz ezek" összefolynak és kell hogy egymást áthassák. Éppen ezért maga az általános lélektan sem szorítkozik tisztán a tudat azon tartalmi részére, mely kizárólag az átöröklésen alapszik s így inkább individuális,

hanem tárgyalja a kifejlődött magasabb állapotokat is, melyek már jórészt a társadalmi környezet hatására mint okra vezethetők vissza. Azaz az általános lélektan nem egyéb, mint a felnőtt, culturember lélektana. Azért mi magát a lélektant két ágra osztjuk aszerint, amint a mai pszichikai létet vagy ennél: kifejlődésének mikéntjét, útjait és módjait vizsgálja. Nem az a fő megkülönböztetés, hogy egyéni lélektan és socialis lélektan, hanem az, hogy ontológiai és genetikai lélektan.

Hogy ez a megkülönböztetés az eredetibb, az elsődlegesebb s hogy az egyéninek és társadalmiának a megkülönböztetése csak másodrendű, azt a lélektani kutatás módszere is bizonyítja.

II. A módszer és a lélektan különféle disciplinai.

A legtöbb lélektani módszerben még napjainkban is nem a fentebbi megkülönböztetést találjuk, hogy van ontológiai és genetikai lélektan, hanem a módszer szerint subjectiv és objectiv lélektanról beszélnek. Így a kiváló dán psychologus HÖFFDING is a subjectiv lélektannal szembe állítja az objectiv lélektant, ez utóbbinak két ágát különböztetve meg, t. i. a physiologiai és a sociologiai lélektant. Az utóbbinak, vagy mint HÖFFDING mondja, az összehasonlító lélektannak az anyagát teszik a következő pszichikai tények: az állati élet, a gyermek élete, a vad emberi törzsek, az emberiség egész története, költői művek és életrajzok. Magának a socialis lélektannak tehát sok ágazata van: gyermek, állat, nép-lélektan; nyelv-lélektan; az irodalom lélektana stb., amelyek valamennyien ama nagy történeti összefüggésre utalnak, amelynek a körében az egyéni tudat kifejlődik, épúgy, mint ahogy a physiologiai lélektan ama nagy physikai összefüggésre utal, amelynél fogva a lelki élet a világegyetem életébe illeszkedik belé és annak egyik részét alkotja. A lélektan tehát azon a határvonalon áll, ahol egyfelől a természettudományok, másfelől pedig a szellemi tudományok birodalma terül el.

Vegyük kritikai szemügre először is a subjectiv és objectiv lélektan-féle megkülönböztetést és ennek alapját?!

Ez a megkülönböztetés a lélektani kutatás azon két mód-

szerén alapszik, melyeknek egyikét HERBERT-SPENCER subjectivnek, másikat pedig objectivnek nevezte el, kiemelvén, hogy csak az utóbbi vezet biztos és kétségbevonhatatlan eredményekhez a természettudományok és szellemi tudományokban egyaránt. Követői közül azonban sokan az objectiv módszert egyúttal természettudományinak nevezvén, ezt tisztán a természettudományok számára akarták lefoglalni, mintha a lélektan a maga tárgyának, a belső lelki jelenségeknek a természeténél fogva kizárólag és egyedül csak a subjectiv módszerre volna utalva. Vagyis ha alkalmazzuk is az objectiv módszert a lélektanban, ez a megismerés az analógiás következtetésen alapszik s csak a subjectiv módszer vagy az introspectio nézi közvetlenül a jelenségeket. Azonban az objectiv megismerésnek lehetőségét a lélektanban fényesen bebizonyította a modern physiologiai vagy kísérleti lélektan.

Áldatlanabb tévedésnek, előítéletnek bizonyult az a másik, amely nézetem szerint onnan származott, hogy a kutatás módszerét, szempontját, a subjectiv módszert, mint a megismerésnek módját ontológiai ténynek tették meg s magukat a külvilágban tapasztalt tünetmennyeket objectiveknek, belső világunk tünetmennyeit pedig subjectiveknek keresztelték, mely utóbbiakról szerintük pusztán öntudatunk tenne tanúságot.

Ebbe a tévedésbe esik egyik különben kiváló magyar sociologusunk, SOMLÓ BÓDOG is. »A tünetmennyek kétféle rendjét különböztetjük meg«, írja ő, »azokat, amelyeket a külvilágban tapasztalunk és amelyeket objectiveknek nevezünk és azokat, amelyekről pusztán öntudatunk tesz tanúságot és amelyeket subjectiveknek mondunk. Jóllehet fel kell tennünk, hogy az utóbbiaknak is felelnek meg objectiv tünetmennyek, mégis a subjectiv észlelésekből nem tudunk semmi pontos összefüggést megállapítani, így p. o. öntudatunk az akarat szabadságáról tesz tanúságot és subjectiv úton nem is juthatunk volna el az akarat determináltságának felismeréséhez. Éppen ezért a tünetmennyek objectiv sorozatának tisztázására kell törekednünk. A sociológiában ez azután még inkább áll. Az egyéni öntudat még az egyéni belüli folyamatokat is torzítva tárja elénk, Ez az egyéni öntudat azonban a socialis tényekről még sokkal kevésbé képes felvilágosítást nyújtani. Nem helyes-e tehát,

ha én perhorreszkálom az olyan sociológiát, mely ezen egyéni öntudatbeli kísérő jelenségekből – melyeket epiphenomenonoknak nevezek – akarja nekem megmagyarázni a társadalmi történést.« (V. ö. *Huszadik Század* 1900. évf.).

Azonban a természettudományi kutatás sikerei által okozott mámor ma legalább már annyira elszállt fejünkől és lecsillapodott, hogy belássuk, hogy a belső lelki jelenségek éppoly valóságok, igazi tünemények, mint a természetiek, hogy amazokat emezek pusztán kísérő jelenségeivé, epiphenomenonokká nem degradálhatjuk s hogy a lelki jelenségek is éppúgy mint a természetiek vizsgálhatók az objectiv módszer segítségével is, ezúton a bizonyosságnak épp olyan fokát érhetjük el, mint a természettudományokban. Hisz egyikféle megismerés sem nyújt absolut bizonyosságot, mindkettő egyformán nemcsak viszonylagos hanem többé-kevésbé subjectiv is.

Valóságban úgy áll a dolog, hogy a módszer szempontjából csakis egyféle lélektan van, t. i. objectiv lélektan, mintahogy ma már csakis tapasztalati lélektan van s nincs metaphysikai lélektan, mint ahogy azt a régebbi speculativ bölcselek gondolták. Magát azt a sűrűn előforduló tévedést is social psychologiailag úgy magyarázhatjuk, hogy az egyetlen helyes módszerrel, az objectiv vei dolgozó kísérleti lélektan még annyira fiatal, hogy nem ment át eléggé még a tudományos közvéleménybe sem, és sokan, kik a lélektani megismerés megbízhatatlanságát, inferioritását hangoztatják, tisztán a régi introspectios lélektanra gondolnak és erre a már halottra puffogatják még mindig nyilaikat.

Melyik az a módszer, amely a lélektani kutatás terén egyedül jogosult? Az az objectiv vagy természettudományi módszer, melyben az önmegfigyelés a mások megfigyelésével egyesül, kiegészül: A költő genialis intuitiójával fejezi ki ezt SCHILLER distichonja:

Willst Du Dich selber erkennen,
So sieh' wie die Andern es treiben.
Willst Du die Andern verstehen,
Blick in Dein eigenes Herz.

Ez azt fejezi ki, hogy az önmegfigyelés és másoknak a

megfigyelése nem két egymástól független, mellérendelt kutatási módszerek, hanem általában és elválaszthatatlanul egymáshoz tartoznak. A lélekbúvárnak is részint, hogy a BACON-féle híres méhről vett hasonlaltal éljünk, ki kell szállania a társaságba, azt meg kell figyelnie, arra nézve kell adatokat gyűjtenie, részint magába is kell szállania, ha pszichológiai ismereteket akar gyűjteni. Nemcsak a magány és saját belsők forrásai a lelki életre vonatkozó ismereteinknek, hanem az emberek világa, a társaság is, azaz más egyének. Szóval a módszernek ez a kettőssége egybe olvad és egymást kiegészíti, és arra mutat, hogy ennek megfelelőleg az egyéni és társadalmi szempontot sem választhatjuk el mereven egymástól.

A két szempontnak ez az egymásra utaltsága azonban megint nem terjed annyira, hogy a sociális lélektan-féle megkülönböztetést teljesen feleslegessé tenné. Igen, a sociális lélektanának megvan a maga külön tárgya, területe, csak hogy ezt a területet HÖFFDING helytelenül állapítja meg és rossz helyen keresi. Először is a socialpsychologia nem azonos az összehasonlító lélektanával.

A gyermek, a természeti ember, az állatok lélektana nem a socialpsychologia körébe, hanem a *genetikus* psychologia körébe tartozik, viszont az egyéni életnek lélektani rajzát a karakterologia és végül az emberiség egész történetének lélektanát, a nyelvnek és a költői műveknek lélektanát legalább egy specialis részükben az illető szellemi tudományok követelik a maguk számára.

Fejlettebb álláspontra emelkedik már WUNDT VILMOS a maga néplélektanában, amennyiben a lélektan egyes vizsgálódási területeit élesebben határolja el egymástól. Azonban már maga az a tény, hogy WUNDT a sociális lélektant néplélektanának, vagy a népek lélektanának nevezi, mutatja egyrészt azon tényt, hogy ő sem akar a német tudomány hagyományával szakítani, másrészt öntudatlanul is oda jut, hogy a francziáknak tömeglélektani vizsgálódásairól tudomást nem véve, a sociális lélektanának a területét szűkre szabja. Nem sokat segít e bajon az a körülmény, hogy WUNDT ezt maga is beismeri, mert az itt hangoztatott szempontot később teljesen elejti. A »néplélektan« elnevezés nem fedi teljesen

annak tartalmát – mondja ő – s czélszerűbb volna, ha az egyéni lélektannak a sociális lélektant állítanánk szembe. Mert az egyén nemcsak a népközösségnek a tagja, hanem még előbb a családnak; azután a helynél, amelyet születés és sors jelölnek ki számára, hivatásánál és foglalkozásánál fogva, hajlamainál és érdekeinél fogva még más egymást sokféleképpen keresztező sociális alakulatoknak is tagjává lesz, amelyeknek mindegyike viszont a műveltségnek azon elért különös fokától függ, melyet évezredek vívmányok és örökségek határoznak meg.¹⁾

Ekként aztán WUNDT kizárólag a közös szellemi életnek azon *termékeire* gondol, melyeket (a nyelv, mythos, erkölcs, szokás) nem is annyira egy népnek tudata, mint általában a népeknek közös szelleme, köztudata teremtett. Ezért az ő lélektana nem is néplélektan, mint inkább a népek lélektana. (Völkerpsychologie.) WUNDT ugyanis a HÖFFDING-féle általánosan elfogadott socialpsychologia területét két oldalról is szűkebbre szorítja. Először is, amint az a fentebb mondottakból önkénytelenül következik, kizárja ebből az egyes népfajoknak a lélektanát. Az egyes népfajok (Rasse, faji tudat) szellemi sajátosságának elemzése, vizsgálata a specialis néplélektan, faji lélektan körébe tartozik, mely egyrészt éppúgy állapítja meg a népek, fajok egyes típusait, mint a hogy az általános lélektannak egyik része: a karakterologia (differentiális lélektan, az egyéni különbségeknek a lélektana) egyéni típusokat állapít meg; másrészt ez a faji lélektan hivatva van arra, hogy a néprajzi tudományt, az ethnológiát vagy ethnográphiát lélektani szempontból kiegészítse.

Ez a lélektani ethnologia azonban a nyelvtudomány, mythos és erkölcstörténet mellett a tulajdonképpeni néplélektannak is fontos segédtudománya; feladatai azonban annyira különböznek ez utóbbi feladataitól, hogy reájuk nem alkalmazhatjuk azt a viszonyt, melyet a tudomány általános és különös része között szoktunk megállapítani.

A másik korlátozása a lélektan területének WUNDT szerint is az, amelyet fentebb mi is említettünk már, hogy t. i. az egyéni termékek, bár azok létrejöttenek sociális feltételei van-

*) L. Völkerpsychologie I. kötet, 3. lap.

nak, nem tartoznak a szociális lélektan körébe. Ilyenek az irodalom, művészet és tudomány mindazon szellemi termékei, melyeknek az emberek társas együttléte ugyan az alapja, de melyek egyeseknek személyes ténykedésére vezetendők vissza. A néplélektan éppúgy, mint az egyéni lélektan, "mint tudomány az általánosnak, az egyetemesnek megállapítását, törvényeinek felderítését célozza s azért mindazt nem tekinti, ami a közösségi életben belül egyéni behatásokra vezethető vissza.

Azonban az utóbbi állításra nézve maga WUNDT is beismeri, hogy sokszor nagyon nehéz megállapítani, valamely szellemi termék (költői mű, történelmi esemény, stb.) egyéni-e, vagy közösségi, kollektív?! így a határ a népköltészet és műköltészet, egyéni és kollektív tudományos művek között sokszor egész bizonytalan. Azaz rendkívül nehéz felderíteni mennyi része van abban egyes egyén pszichikai működésének és mennyi a közösségnek, a társaságnak.

Miután a történet is sokszor az egyest, a singularist vizsgálja, jól mondja WUNDT, hogy a néplélektan és a történet közötti határ sem lehet pontos, mivel azt a pontot, ahol a személyes akarattévékenység behatásai kezdődnek és végződnek, nagyon nehéz megállapítani.

Amit azután WUNDT a szociális lélektanhoz az egyéni lélektanhoz való viszonyáról mond, azt némi módosítással ellentét nélkül elfogadhatjuk.

Állapítsuk meg ezen kritikai *halár területi vizsgálódások* után a szociális lélektanhoz az ontológiai (vagy individuális) lélektanhoz való viszonyát és amannak a tárgyát és feladatát.

A szociálpszichológia feladata a szociálpszichikai jelenségek vizsgálata, törvényeiknek felderítése. A szociálpszichikai jelenségek azok a szellemi jelenségek, melyeknek keletkezésénél nemcsak az egyéni tudat szubjektív állapotai, tulajdonságai, hanem a közösségi életnek, a szociális csoportoknak objektív feltételei is tekintetbe jönnek. Igaz ugyan, hogy már az ontológiai lélektan sem mellőzheti egészen azon tényt, hogy az egyénnek tudata az ő szellemi társadalmi környezetének hatása alatt áll, mégis lemond azon jelenségek elemzéséről, amelyek az emberek együttéléséből, egyeseknek bizonyos szociális csoport-

tokkal való, vagy a socialis csoportoknak egymásra gyakorolt kölcsönhatásából származnak.

A socialpsychologus nem tesz egyebet, minthogy a kutatásnak azt a fonálát, melyet az individualpsychologus letett, megragadja, azt tovább viszi, kiterjeszti a socialis élet által felkeltett legbonyolultabb szellemi jelenségekre is. Ilyen értelemben a socialpsychologia folytatása az ontológiai lélektan. WUNDT is így nyilatkozik: »a néplélektan nem akar egyéb lenni a lélektan a közösségi élet tüneményeire való kiterjesztésénél, folytatásánál.« (U. o.)

A socialpsychologia és az ontológiai lélektan egymásra vannak utalva s egymástól mereven el nem választhatók. Ez az egymásra utaltság kölcsönös. Ugyanis a sociálpsychikai jelenségeket részben a szellemi életnek azon általános törvényeiből lehet megmagyarázni, amelyek az egyéni tudatban érvényesülnek még pedig fejlődésének minden fokán. Viszont az egyéni lélektan számos ténye csak a socialis lélektan megvilágításában lesz teljesen érthető.

A socialpsychológiának tehát kettős arculata, kettős jellege van. Benne nemcsak az ontológiai lélektan elveinek, törvényeinek egyszerű alkalmazásáról van szó, mint ahogy például a paedagogiai psychológiát alkalmazott lélektan tekintjük, hanem egyúttal a lélektani vizsgálatoknak a socialis közösségekre való kiterjesztéséről is, s így bizonyos specialis törvényeknek a megállapításáról is.

Hogy az egyéni lélektan elvei, jelenségei teljesen megtalálják párjukat a socialis lélektanban, arra a következő példákat hozhatjuk fel.

III. Párhuzam az egyéni tudat és a socialis tudat jelenségei között.

a) Az emlékezés egyike tudatunk alapvető működéseinek, mely jórészt az ismétlés tényén alapszik, melynek viszont TARDE a socialis lélektanban tulajdonít nagy jelentőséget. Az emlékezés mindig egy eredeti, szemléleti képzetet és ennek másolatát, a reproducált képzetet tételezi fel. Egészen általános és szinte magától értetődő igazság már az, hogy a

reproducált képzet sohasem lehet teljesen azonos az eredetivel, különbözik attól, esetleg szegényebb, amennyiben abból a szemléleti képzet bizonyos elemei kihullottak, de gazdagabb is lehet akkor, mikor abba, t. i. a reproducált képzetbe idegen szemléleti képzetek elemei tolakodtak belé. És ez annál nagyobb mértékben történik, mennél több idő múlik el az eredeti képzet és a visszaidézett képzet között. Például ha szülőfalumat már nagyon régen nem láttam, megtörténhetik, hogy annak lelkemben élő képébe bizonyos olyan elemek, részek vegyültek, melyek más látott falukban vannak meg a valóságban.

Ugyanezt tapasztaljuk, mikor a köztudat a kiváló hősöknek, herosoknak, vallásalapítóknak vagy történeti személyeknek a képét alkotja meg. Legyen elég tisztán a mi magyar TOLDI-mondánkra hivatkozunk. TOLDI MIKLÓS alakjába, képébe a köztudat bevitt olyan vonásokat, melyek eredetileg a valóságban hozzá hasonló, de más egyéniséghez, hőshöz tapadtak. A hagyományban e nagyerejű emberről sok képzet, sok emlékezés maradt fenn és ehhez azután még hozzáadtak egyes régibb hősökrol fenmaradt vagy más erős emberekről leszedett egyes jellemvonásokat, sőt eseményeket is. Ezek a heterogén vonások, események aztán nem olvadhattak egységbe s sokszor kibékíthetlen ellenmondást tüntetnek fel. A monda TOLDI-jának sírablása összeegyeztethetlen TOLDI azon nemes cselekedetével, hogy a megölt cseh vitéznek a vagyonát, a fiát vesztett özvegy asszonynak adományozza. így azután nem csodálkozhatunk azon sem, ha többen TOLDI, GREGUSS, HEINRICH idegen népeknél keresték a monda eredetét.

b) Tudatunknak egyik legjellemzőbb vonása az, hogy az ellentétes ingerek, képzetek, kedélyállapotok közvetlen egymásra következvén, a tudatosságot, az illető állapotok erejét fokozzák. Hideget meleg után, szeretetet gyűlölet után erősebben érezünk. Míg ha az ingerek minimális mértékben fokoztatnak, azt a fokozást, emelkedést nem vesszük észre. A békát is a hőmérséklet minimális fokozásával meg lehet sütni, a nélkül, hogy az ellen reagálna.

Így az *adó* észrevétlenül lassú emelését az állampolgárok alig veszik észre. Ezért a közvetett adót, p. o. a fogyasztási adókat, melyek olyan minimálisak, hogy a fogyasztó pillanat-

nyilván alig érzi meg, mindig szívesebben fizették, mint az egyes adót, amelyet egyszerre vagy nagyobb összegként kell megfizetni.

c) Tudatunknak egyik érdekes sajátága már az, amit a tudat szűkének vagy egyeduralmi berendezettségének neveznek. Hogy t. i. csak egy képzet vagy csak néhány képzet lehet abban egyidejűleg, valóban tudatos, azaz a tudat előtérben, A képzetek azután tudatunkban folyton váltakoznak, azaz előtérbe lépnek, azután megint háttérbe vonulnak, sokan örökre le is tűnnek tudatunk színpadáról.

Ezt tapasztaljuk a köztudatnál is. Egy időben a köztudatban is csak egyféle világnézet, csak egyféle irodalmi vagy művészeti áramlat, csak egyfajta szokások és ízlések lehetnek uralkodók s ez áll még a divatra nézve is. Az idealismust a realismus, az optimismust a pesszimizmus, a classicismust a romanticizmus, a régi festési módot az új impresszionizmus stb. váltja fel. Egy időben bizonyos meghatározott irányzat, áramlat foglalja el a lelkeket, míg ez az irányzat azután tetőpontra jut, kiéli magát s így letűnik, hogy a másinak, az újnak adjon helyet, melynek eszméi, gondolatai eddig csak a köztudat szélső peripheriáin, azaz csak egyeseknek a lelkében voltak meg, hogy innen induljanak el hódító útjukra. Ennek a fejlődésnek azután a tényezői TARDE szerint a felhalás és az utánzás.

A köztudat tartalmát tévő cultura illetően fejlődési folyamata ugyanaz, mint amit már HEGEL is megállapított a thesis, antithesis és synthesis fogalmaiban, HERBERT SPENCER az integratio, differenciatio és determinatio fogalmaiban, sőt ezzel BODNÁR ZSIGMOND hullámelmélete is találkozik.

c1) A tétlenségnek, a vis inertiaenek a törvénye érvényesül az egyéni tudatban és a köztudatban egyaránt. Azaz, az egyén is nehezen cselekszik, éppúgy, mint a tömeg, a társadalom. Innen van azután, hogy az egyének többsége éppúgy mint a társadalom, inkább a hagyományokhoz, a kitaposott utakhoz ragaszkodik. Különösen pedig a tömeg az, melyen leginkább uralkodik a misoneizmus, az újság gyűlölete.

Mi képes tehát az egyént éppúgy, mint a tömeget cselekvésre indítani? Az újabb lélektan kimutatta, hogy cselekvéseinknek indító okai nem annyira képzeink, mint inkább

ösztöneink, vágyaink, érzelmeink és szenvedélyeink. Az értelem a lélek valódi életével, a cselekvéssel szemben szinte tehetetlen. Azért álmítjuk magunkat, ha a felvilágosítástól és tanítástól gyors és biztos eredményeket várunk. Eszmék, képzetek csak akkor képesek bennünket megmozgatni, ha gyakori ismétlésük folytán már egészen tudatunkba vésődtek ha – amint mondani szoktuk – már vérünnké váltak. Minden képzetnek, eszmének megvan ugyan a maga sajátos hangulata, hatása azonban az uralkodó érzelmen megtörik, ez által absorbeáltatik. Innen van, hogy az egyén életében éppúgy, mint a közösség életében, minden mélyebb és tartósabb szellemi fejlődés időt igényel. A philosophia, a jog, vallás, a szaktudomány új eszméinek időre és folytonos ismétlésre van szükségük, hogy a köztudatba átmenjenek.

Ezeket a példákat arra hoztuk fel, hogy a köztudathoz fűződő szellemi jelenségeket részben az individuális lélektan elvei és szabályai szerint kell magyaráznunk. Ámde maga az egyéni lélektan is gyakran rászorul a sociális lélektan segítségére. Terünk nem engedi, hogy erre nézve e helyen több példát hozzunk fel. Azért csak egyet említünk meg. Azt a fejlődést, melynél fogva az önzésből önzetlenség, az egoizmusból altruizmus, az egyén önszeretetéből másoknak, a közöségnek, az emberiségnek az a szeretete lesz, melynek oltárán az egyén életét is feláldozza, tehát az önfentartás természetes ösztönét legyőzi, lehetetlen az egyéni fejlődésnek, evolutiónak a tényével megfejteti. Itt már a faji evolucionak az elvét kell segítségül vennünk, mely az örökléssel és a faj életével áll közvetlen kapcsolatban.

IV. Egybefoglalás.

Foglaljuk most már össze eddigi elmékedéseinknek, vizsgálatainknak eredményét és állapítsuk meg véglegesen a socialpsychologia helyét a lélektani tudományoknak, disciplinának a körében! Az ontológiai és genetikus psychologia között nem a módszer, hanem a tárgy tekintetében tettünk különbséget. Amaz a lelki létet, a *meglevőt* mutatja be, ez a lelkinék a *levését*, kifejlődését vizsgálja. Amabban túlnyomólag, sőt

csaknem kizárólag a felnőtt cultur-ember szolgál a kísérleti vizsgálódásoknak objectumának úgy nevezett kísérleti személyül, emennél a természeti ember, az ősember, a vadember, a gyermek, az állat szolgálnak a megfigyelések tárgyául.

A genetikus vizsgálódás előtérbe nyomulását az tette szükségessé, hogy a modern lélektan egyik legfőbb problémáját, azt t. i., hogy a különböző individuumok pszichikai életnyilvánulásai mennyiben egyenlők és különbözők, mi az ami egyetemes, általános és mi, ami esetleges, csak ez úton reménylhetjük felderíthetőnek. A biológia ugyanis nem hagy fenn kétséget arra nézve, hogy az elsődleges életműködések mindenütt ugyanazok, miután az elemeknek egy élő organismussa való kapcsolódásánál egy és ugyanazon elv játszik szerepet. Az elsődleges, azaz az alapvető lelki folyamatokat bár a felnőtt cultur-emberben érvényesülnek túlnyomóan, mivel itt complex jelenségekbe burkolóznak s az újabb culturalis rétegek amazokat teljesen befedik, csak a különböző fejlődési fokoknak és a különböző lelki alakulatoknak összehasonlító megfigyeléséből deríthetők fel.

Ez a gondolat adott létet nemcsak a genetikus, hanem az összehasonlító lélektannak is. Amannak megalapítója az angol HERBERT SPENCER, emezzel, SPENCERREL egyidejűleg a német CARUS G. KÁROLY tett kísérletet. Ez utóbbinak a munkája 1886-ban jelent meg: *összehasonlító Psychologia vagy a lélek története az állatok fejlettségi sorozata körében*.

Magának a pszichikai kutatás területének ilyenén kiszélesítése, kiterjesztése ellen sem lehet kifogásunk. Ámde ez az összehasonlító lélektan jogosultságát egy külön összehasonlító módszerre alapítja, hogy tudniillik az összes létező, vagy lehetséges lelki existenciák mindent egybefoglaló összehasonlításából és megfigyeléséből állapítsuk meg a lélektan általános elveit és igazságait. Mivel azonban minden gondolkodás és minden módszer összehasonlításra alapul, egy különös összehasonlító lélektannak a megállapítása a módszer követelményének szempontjából teljesen felesleges. Egy összehasonlító anatómiának még lehet némi értelme, mivel az úgy tárgyánál, mint történeténél fogva ellentétben van az embernek, a csúszó-mászóknak, a madaraknak speciális anatómiájával, még egy összehasonlító nyelvtudományt is védelmezhetünk

egy germán, román, szláv, vagy ugor philológiával szemben, bár szigorúan véve sem az anatómia, sem a nyelvtudomány nem szorítkozik tisztán csak egy anatómiai struktúra fajra, vagy egy nyelvre, hanem a többi rokon fajokra és nyelvekre is kiterjeszti a maga vizsgálódásait.

Azonban a pszichológiának jórészt a kutatás ökonómiájából keletkezett egyes részei, disciplinai, minők az ontológiai vagy kísérleti (individuális) lélektan, a genetikus és a sociális lélektan a maguk korlátozott vizsgálódási területükön ugyanazt a célt követik és szolgálják, tudniillik a szellemi élet legeredetibb fundamentumának kimutatását és a lelki történet alapformáinak és alaptörvényeinek a felderítését.

Az ontológiai és genetikai szempontot azután a sociális-pszichologia szűkebb területére is alkalmazhatjuk, mert nemcsak az egyén, hanem a társaság kifejlődéséről is beszélhetünk, így a sociálpszichologia nemcsak a mai társadalom psychéjének lesz rajza, hanem az elmúlt, kezdetleges társadalmakénak is. így azután beletartozik e lélektanba a primitív emberi társaságokhoz, az állati társadalmakhoz fűződő psychikai jelenségeknek a vizsgálata is. Magának a sociális lélektanak is lesznek részei: az állati társadalmak, primitív emberi közösségek psychikai vizsgálata, a tömeg lélektan és azután a közös szellemi termékeknek, a nyelvnek, mythosnak és az erkölcsnek a lélektana, amit a németek a népek lélektanának neveztek el.

A sociális lélektan mi a következőleg határozzuk meg: A sociális pszichologia azon szellemi jelenségekkel foglalkozik, melyek az egyénnek bizonyos sociális csoportban (család, állam, nép, tömeg stb.) való létét feltételezik, illetőleg az egyénnek a csoportra és viszont; vagy az egyéni tudatnak a köztudatra, illetőleg a köztudatnak az egyéni tudatra gyakorolt kölcsönhatásiból származnak.